

## VI. INTERVIU

### DREPTUL ROMÂN ÎNTRE TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE

Cristinel MURZEA



**Ovidiu Predescu:** Stimate domnule decan, mai înainte de a vă adresa câteva întrebări referitoare la dreptul roman – ramură fundamentală a dreptului privat, căreia i-ați dedicat cea mai mare și rodnică perioadă a vieții dvs., atât în calitate de cadru universitar respectat de studenții săi, cât și în calitate de om de știință consacrat – aș vrea să punctați, pe scurt, principalele repere ale C.V.-ului dvs. educațional-formativ, profesional și științific.

**Cristinel Ioan Murzea:** În anul 1980 am absolvit Facultatea de Istorie-Filosofie din cadrul Universității din București, pentru ca în anul 1989 să devin licențiat în Drept al Facultății de Drept a Universității București. Ulterior, în anul 2000, am urmat cursuri postuniversitare în Drept public, devenind licențiat în Drept public al Institutului de Administrație Publică din Paris. De asemenea, din anul 2000 sunt doctor în drept al Universității din București, Facultatea de Drept.



Pe plan profesional, relev că am făcut primii pași în învățământul universitar în 1993 în calitate de asistent universitar la Universitatea Transilvania din Brașov, apoi, tot aici, am fost lector universitar în perioada 1996-2000. Din 2000 până în 2003 am fost conferențiar universitar al Facultății de Drept și Sociologie a Universității Transilvania din Brașov, iar din 2003 am devenit profesor universitar. Din anul 2008 și până în prezent sunt decanul Facultății de Drept din cadrul Universității Transilvania din Brașov. Totodată, de-a lungul carierei mele universitare și științifice am elaborat și publicat un număr însemnat de cărți (monografii, cursuri), studii, articole de drept roman, de drept civil, de drept umanitar, de drept internațional public ș.a., la edituri și reviste de prestigiu. Deopotrivă, am participat la un număr important de proiecte de cercetare științifică, precum și la conferințe internaționale.

**Ovidiu Predescu:** După această succintă, dar elocventă incursiune în C.V.-ul dvs., vă rog, domnule profesor, să trecem la subiectul principal al discuției noastre, și anume dreptul roman. Prin urmare, cum ați defini dvs. obiectul dreptului roman?

**Cristinel Ioan Murzea:** Plecând de la premisa că realitatea juridică este o parte componentă a realității sociale, popoarele antice și cu predilecție romanii, au creat norme sociale aflate la interferența celor de natură moral-religioasă sau a celor juridice menite să promoveze valori larg receptate de societate, ce puneau în evidență diversitatea factorilor de configurare ai dreptului din epoca respectivă.

Juriștii romani au reușit să definească conceptual, înaintea altor popoare, fundamentul dreptului arătând că acesta organizează funcționarea generală a statului, dar în același timp are și rolul de a disciplina conduita oamenilor priviți în mod individual sau în colectiv – „que nocet docet” – armonizându-le, pe această cale, interesele într-o societate cu puternice clivaje sociale antagonice.

Astfel, încă din antichitatea romană, din această perspectivă, s-a subliniat faptul că dreptul nu este numai știință, el este în egală măsură tehnică și artă; toate acestea reflectându-se în vasta activitate de realizare și înfăptuire a dreptului<sup>[1]</sup>.

În Cartea I a Institutelor, Ulpianus afirmă – „Iuri operam daturum prius nosse oportet unde nomen iuris descendat. Est autem a justitio appellatum; nam ut eleganter Celsus definit, jus est ars boni et aequi.” – cel care studiază dreptul trebuie să cunoască, în primul rând, de unde derivă cuvântul drept, acesta și-a primit denumirea de la justiție, căci, cum cu eleganță îl definește Celsus, dreptul este știința a ceea ce este bun și echitabil<sup>[2]</sup>.

Este unanim recunoscut faptul că, din punct de vedere etimologic, cuvântul drept derivă din limba latină „directus” sau „dirigo” care înseamnă orizontal sau vertical, direct, drept, în linie dreaptă<sup>[3]</sup>, însă accepțiunea pe care au dat-o romanii acestui concept a fost aceea de „jus” care presupunea în plan juridic o chintesență a reflectării în plan gnoseologic a valorii fundamentale recunoscute și ocrotite, precum cele de dreptate, de lege, de echitate, subsumate toate ideii de justiție.

Din această perspectivă romanii, care au fost „părinții dreptului” în accepțiunea semantică a termenului, credeau în perenitatea acestuia, ce era emanat însăși de societatea romană, ca atare, ei afirmând în mod întemeiat că acolo unde este societate este și drept – „ubi societas ibi jus” – axiomă valabilă de peste două mii de ani.

Spiritul practic al romanilor, dar și dorința acestora de a ajunge la perfecțiune, i-au determinat să elaboreze din perspectiva unei tehnici legislative desăvârșite principii și norme juridice, cristalizate într-un interval de mai mult de douăsprezece secole, ce acoperă epoca veche, epoca clasică și epoca post clasică, toate acestea coroborate și sistematizate au făcut să se nască ceea ce astăzi desemnăm prin „drept public”, „drept privat”, „drept subiectiv”, „drept obiectiv”, „drept pozitiv”, „jurisprudență” sau „dreptul privit ca știință”.

Însă, romanii au reușit să contureze, spre deosebire de alte popoare antice, locul și rolul normelor juridice în cadrul sistemului normativ general al societății, arătând că acestea impun indivizilor, în primul rând, o conduită prescrisă, o obligație comportamentală, dar și o colaborare, o participare a acestora la realizarea sau îndeplinirea lor.

În Institute găsim un text relevant în acest sens care menționează: „Cuius merito quis nos sacerdotes appelet; justitiam nomque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum, etiam, praemiorum, quoque exhorstatione efficere cupientes, veram, nissi fallor, philosophian, non simulatom affectontes” (cu drept cuvânt suntem numiți socerdoții acestei științe căci cultivăm justiția, relevăm oamenilor ideea de bun și de just, despărțind ceea ce este drept de ceea ce este nedrept, deosebind ceea ce este permis de ceea ce este interzis, dorind ca oamenii buni să se desăvârșească nu numai de teama pedepselor, dar și prin îndemnul venit din răsplată, dacă nu mă înșel, aspirând la adevărata înțelepciune, nu la o falsă filosofie)<sup>14</sup>.

Jurisconsulții romani, analizând funcțiile activității normative, arătau că atât norma juridică, cât și cea de natură morală au în comun faptul de a se adresa comportamentului uman, având deci un profund caracter volițional, cu atât mai mult cu cât impun un criteriu pentru calificarea comportamentului unei persoane. Însă, între acestea există deosebiri de esență, ce se particularizează în efectele ce se nasc în cazul încălcării lor, normele morale fiind sancționate în mod difuz prin oprobriul public, pe când cele juridice au sancțiuni coercitive aplicate de organe anume stabilite și specializate ale statului. Deci, din această perspectivă, norma morală se limitează la a impune un criteriu de evaluare, în timp ce norma juridică trebuie să restabilească prin coercițiune ordinea de drept încălcată. Această opinie este specifică numai poporului roman, singurul popor al antichității care a perceput realitatea juridică ca și componentă a realității sociale, o realitate ce trebuia să răspundă criteriilor morale și religioase, dreptul fiind conceput ca realitate supraordonată, ca un „dar al zeilor”, lucru care de multe ori în mentalitatea colectivă s-a reflectat prin confuziunea evidentă între normele juridice „IUS” și normele religioase „FAS”.

Jurisprudența în epoca veche, epocă ce îi corespunde pe planul formei de guvernământ regalitatea și republica, a reușit să surprindă distincția în plan formal între normele juridice (ius) și de cele religioase (fas), iar confuziunea între acestea a fost de multe ori asumată în mod deliberat, în scopul de a da eficiență și respect normelor juridice care erau pe această cale investite cu „forța și voința zeilor”, deci cu autoritatea religiei, ce se manifesta ca principală ideologie politică în cadrul statului antic.

Această confuzie între normele juridice și cele religioase, prezentă de fapt la toate popoarele antice, avea să cunoască mutații în plan conceptual, sesizate încă din secolul al III-lea î.e.n. când se poate constata, chiar din studiul limbii latine, un conflict de natură semantică între termenii „ius” și „fas”, care a determinat o separație evidentă între noțiunea de normă juridică și cea de normă religioasă. În acest sens un text comentat de Gaius, ce ne provine prin intermediul Institutelor menționa – „Omens populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, portim comuni omnium hominum iure utuntur”<sup>15</sup> (... Toate popoarele care se guvernează după legi și obiceiuri, folosesc în parte propriul lor drept și în parte dreptul comun tuturor oamenilor. Însă, în această etapă, în mentalitatea legislatorului roman distincția este evidentă, vorbindu-se, ca atare, despre un „ius humanum” cu valențe preponderent laice și de un „ius sacrum” ce reglementa comportamentul religios în raporturile cu divinitatea.

Distincția se va accentua odată cu trecerea timpului, iar „*ius sacrum*” sau „*ius divinum*” va deveni un domeniu rezervat exclusiv autorității supreme religioase, deci lui „*pontifex maximus*”, în timp ce „*ius humanorum*”, în care era inclus și „*ius civilae*”, va reprezenta un sistem normativ de sine stătător. Este, de fapt, momentul de la care putem vorbi despre nașterea dreptului în accepțiunea pe care o dăm astăzi termenului ca atare.

Se definea, astfel, sub aspect formal dreptul, în ceea ce afirma fără echivoc jurisconsultul Julianus într-un celebru adagiu care spunea că dreptul este o voință generală: „*Jus est consensus omnium*”<sup>[6]</sup> sau „*voluntar populi*”. Voința generală definea, pe această cale, esența dreptului exprimată în legi sau în alte izvoare formale de drept.

Ulpianus afirma „*Hoc igitur ius nostrum constat aut ex scripto, at sine scripta, ut apud Graecos*” (Așadar, acest drept al nostru este sau scris sau nescris ca la greci). Renumiți teoreticieni ai dreptului afirmau, fără echivoc, în epoca modernă, că „voința juridică definește scopul dreptului, armonia acțiunilor omenești, prin care se realizează și coeziunea voinței sociale, ca o condiție a viții sociale”<sup>[7]</sup> (viziune ce aparține neo-kantianului Rudolf Stammler – n.n.).

Sintetizând cele mai sus afirmate, analizându-se evoluția sistemului juridic roman de la nașterea orașului cetate Roma (754 î.e.n.) și până în vremea împăratului Justinian (527-565 e.n.), putem defini obiectul dreptului roman ca fiind dat de ansamblul normelor juridice, edictate și sancționate de statul roman, constituite într-un sistem alcătuit din numeroase ramuri și instituții juridice<sup>[8]</sup>.

Deși toate popoarele antice au avut sisteme proprii de drept, romanii au fost cei dintâi care au delimitat în plan conceptual distincția dintre normele juridice de celelalte norme sociale, chiar de cele etice; în acest sens fiind semnificativă afirmația juristconsultului Paul – „*non omne quod licet honestum est.*” (... nu tot ceea ce este permis este moral)<sup>[9]</sup>, făcând din primele reguli cu o identitate proprie menite să conserve tradițiile, moravurile și esența statului roman.

**Ovidiu Predescu:** Din punctul dvs. de vedere, care este importanța dreptului roman?

**Cristinel Ioan Murzea:**

Este un adevăr universal irefragabil, unanim acceptat de toate școlile de drept din spațiul euroatlantic, faptul că dreptul roman a reprezentat și reprezintă în continuare fundamentul legislațiilor moderne atât de sorginte anglo-saxonă, cât și în ceea ce astăzi desemnăm prin familia dreptului continental.

Opinia profesorului The. Sâmbrian este extrem de pertinentă, în acest sens el arătând că „... Pentru studentul care ia pentru prima dată contact cu – lumea dreptului –, dar în egală măsură pentru omul de știință care și-a consacrat viața cercetărilor într-una din ramurile juridice, dreptul roman este începutul fără de care nu se poate concepe, explica și înțelege prezentul și nici întrevedea viitorul dreptului<sup>[10]</sup>”.

Dreptul roman se constituie într-un izvor neprețuit în laborioasa activitate de creare a dreptului sub aspectul logicii juridice și chiar a tehnicii legislative uneori, lucru care vine să probeze ambiția legislatorului roman care afirma că – „*ius civilae*” – privit „*lato sensu*”

este etern, căci așa cum sublinia Ulpianus într-un celebru adagiu „Justitia est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi” (Justiția este voința statornică și perpetuă de a da fiecăruia dreptul său)<sup>[11]</sup>.

Fizionomia instituțiilor juridice romane, perfecțiunea principiilor de drept formulate, cât și nivelul elevat al tehnicii legislative folosite, au făcut din sistemul dreptului roman un important instrument cognitiv, dar și practico-aplicativ menit să dea concretețe noilor figuri și expresii juridice, având în vedere, în esență, gradul înalt de abstractizare la care ajunsese jurisprudența romană<sup>[12]</sup>.

Majoritatea romaniștilor dovedesc faptul că, sub aspectul formator, dreptul roman a influențat, în mod direct sau mediat, gândirea juridică contemporană constituindu-se într-un panaceu.

În acest sens, regretatul profesor C. Tomulescu arăta că „dreptul roman a creat limba juridică, Roma a creat alfabetul dreptului, grație acestui alfabet putem formula astăzi orice idei juridice<sup>[13]</sup>”.

Crearea terminologiei juridice în răstimpul existenței statului roman, s-a dovedit în mare măsură a fi temelia limbajului juridic din epoca modernă și contemporană, prin aceasta dreptul roman dovedindu-și ceea ce-și dorea Cicero ca el să rămână peren și viu.

Chiar dacă unii termeni folosiți în dreptul roman astăzi îmbracă uneori o altă haină juridică sau dacă din rațiuni ce țin de influența factorilor de configurare ai dreptului, alții au intrat în desuetudine, analiza semantică a termenilor juridici utilizați în prezent vine să probeze încă o dată faptul că dreptul a fost creat de poporul roman care și-a creat un instrument deosebit de util pentru a reglementa raporturile dintre cetățeni sau dintre aceștia și stat sau dintre state, în măsură să le valorifice drepturile și interesele lor.

Locul dreptului roman în cadrul istoriei universale a dreptului este unul de excepție, căci dacă sistemele normative a altor popoare antice se constituie în simple izvoare arheologice, legislația creată în statul roman a reprezentat „stratul” pe care s-au așezat alte straturi în laborioase activități de legiferare, se poate afirma fără putință de tăgadă că „deși a pierit împărăția poporului roman totuși a rămas împărăția dreptului roman<sup>[14]</sup>”.

Putem constata că, la o analiză sumară, gândirea juridică romană este prezentă astăzi la procesul de elaborare a dreptului pozitiv a multor popoare, îndeosebi a celor europene, fapt de natură să pună în lumină rafinamentul și subtilitatea unor figuri juridice create îndeosebi de către pretor ca principal magistrat judiciar, chemat să adapteze, să corecteze și chiar să modifice dreptul, e adevărat pe cale mediată, prin procedură, acolo unde interesele o impuneau, lucru care va contribui îndeosebi la perfecționarea limbajului juridic ce devine extrem de tehnic și specializat, el devenind, astfel, un bun ce a fost transmis de la o societate la alta intrând, așadar, practic în patrimoniul cultural universal.

Profesorul C. Tomulescu arată că „acest drept nu are numai importanță istorică, ca aparținând celui mai puternic stat al antichității, ci el reprezintă și un mare progres în domeniul tehnicii juridice, căci previziunea și claritatea definițiilor, logica severă și consecvența gândului juridic combinate cu vitalitatea concluziilor mărturisesc marea artă a juriștilor romani<sup>[15]</sup>”.

Domeniul în care juriștii romani au excelat în diferitele școli de drept pe care le-au reprezentat, a fost cel legat de formularea principiilor juridice, a maximelor cât și a adagiilor

juridice, element de natură să demonstreze gradul înalt de abstractizare a realității sociale transpuse în plan juridic, acestea constituindu-se în adevărate tezaure de gândire logico-juridică ce aveau să fie preluate de toți slujitorii dreptului de ieri sau de astăzi. Acestea se constituie în adevărate reguli de drept, sau reguli de interpretare a regulilor de drept, fiind astfel instrumente indispensabile oricărui jurist, și nu numai, ele deschizând posibilitatea interpretării corecte a realității social-juridice. În formularea acestora, românii au plecat de la interpretarea, conexarea și valorificarea diferitelor spețe, dovedind astfel un pregnant spirit practic, menit să valorifice noi și diverse drepturi subiective, astfel că ele și-au justificat în câmpul și circuitul juridic valabilitatea, cât și oportunitatea.

Ele au constituit totodată suportul raționamentului juridic pentru rezolvarea unor spețe ulterioare, dar au constituit, pe de altă parte, un instrument conceptual, pentru teoreticienii dreptului, fiind acele argumente ce justifică viabilitatea și actualitatea pe care o prezintă în continuare dreptul roman.

Pentru societatea românească importanța dreptului roman este de netăgăduit fiind semnalată încă de la cucerirea Daciei de către romani și intrarea acesteia în sfera de influență romană, dar mai ales este prezentă în vasta operă de modernizare a statului, vizând redactarea codurilor laice românești [Cartea românească de învățătură (1646), Îndreptarea legii (1652), Codul Calimachi (1817)] și prin Codul civil de la 1864 ce a reprezentat un adevărat pilon al statului național român modern, fiind un exemplu de act normativ ce a dăinuit peste secole și orânduiri sociale diferite.

**Ovidiu Predescu:** Având în vedere că din anul 2007 România este stat membru al Uniunii Europene, m-ar interesa să aflu care este, în opinia dvs., dimensiunea europeană a dreptului roman?

**Cristinel Ioan Murzea:**

Construcția europeană nu vizează doar segmentele economico-financiare, politico-militare, sociale sau cultural-religioase, dar și aspecte referitoare la crearea unui cadru normativ care să poată realiza o armonizare între drepturile naționale ale statelor membre.

Roma a reprezentat un exemplu de stat universal întins pe trei continente, care a funcționat ca un mecanism perfect și datorită proclamării legii ca mijloc de a impune voința romanilor în teritoriile cucerite. În acest sens unul din marii teoreticieni ai dreptului, Rudolph V. Ihering, a spus că de trei ori Roma prin mijloace diferite a făcut să i se asculte cuvântul în lume – cu spada, cu crucea și cu legea<sup>[16]</sup>.

Este unanim recunoscut faptul că ideea de stat european unificat a reprezentat de-a lungul istoriei un deziderat care s-a raportat permanent la „imperiul roman” privit ca un moment istoric strălucit și care trebuia reconstruit din rațiuni fie politice, fie economice, fie religioase, fie militar-strategice, acestea fiind diferite de la o epocă la alta și, din păcate, s-au dovedit a fi de multe ori utopice, lipsindu-le tuturor cadrul legislativ necesar realizării acestei uniuni.

*Actuala construcție europeană este de neconceput, așadar, fără un eșafodaj juridic, adoptat de toate statele membre, și care se constituie în dreptul european menit să armonizeze interesele cetățenilor statelor membre, cât și ale acestora, în care trebuie să primeze rolul și funcțiile statelor de drept, chezașe ale democrației și respectării drepturilor omului.*

*Cei ce studiază fundamentele dreptului european recunosc locul și rolul pe care îl are dreptul roman la construcția cadrului legislativ european, ce trebuie să pună în lumină conceptul de „unitate în diversitate”.*

*Realizarea și consolidarea unificării spațiului european în actualul context economic marcat de puternice crize de ordin economic, financiar sau militar nu se poate concepe fără a se putea înfăptui procesul de armonizare între drepturile naționale existente, în condițiile marii diversități existente în conținut și formă ale acestora, situație în care introducerea unor elemente de tehnică legislativă unificatoare, al căror fundament îl oferă de multe ori principiile și axiomele juridice formulate de eminentii jurisconșulți romani, reprezintă o soluție utilă.*

*În îndeplinirea acestui obiectiv, experiența romaniștilor devine extrem de prețioasă pentru că ei, familiarizați cu diversitatea sistemelor de drept ce funcționau în același timp în statul roman, respectiv dreptul consuetudinar, dreptul imperial sau doctrina jurisconșulților, sunt în măsură să rezolve problemele ridicate de coexistența diverselor ordini de drept<sup>171</sup>.*

*Exemplu oferit de dreptul roman care se caracterizează prin limbajul juridic care permite formularea oricărei idei juridice, se poate constitui într-un instrument conceptual utilizat de juriștii europeni în activitatea de codificare și, pe cale de consecință, de unificare a sistemelor de drept existente în spațiul Uniunii Europene.*

*Dreptul roman este parte integrantă în cadrul patrimoniului cultural european, el reprezentând fundamentul legislațiilor multor state europene, reușind ca prin elementele de continuitate exprimate în plan juridic, să asigure coeziunea necesară Uniunii Europene.*

*Opiniile ce susțin caracterul anacronic al dreptului roman sunt tot mai izolate, mai ales odată cu intrarea în vigoare a noului Cod civil român, care adoptă o viziune unitară asupra raporturilor juridice de drept privat, principiu formulat de legislatorii romani și de la care nu s-au abătut, astfel că încă o dată se poate proba că dreptul roman se constituie într-o valoare externă a societății omenesci fiind, totodată, un îndreptar privind moralitatea din cadrul unei comunități umane.*

*Clasicii doctrinei juridice românești printre care îi menționăm pe C. Hamangiu și Matei G. Nicolau, referindu-se la actualitatea dreptului roman, afirmă: „mai mult decât un simplu exercițiu, dreptul roman ne dă un orizont istoric unic căci înfățișează o perioadă milenară. E inutil să spunem că dreptul este într-o continuă transformare. Pentru cine nu vrea să învețe decât dreptul actual, acela nu va prinde decât o fărâșă, un moment din această neîncetată devenire, și orice posibilitate de a înțelege rostul și menirea celor ce le învață este definitiv refuzată”.*

**Ovidiu Predescu:** Domnule decan, consider că această discuție cu dvs. a constituit o pledoarie captivantă și elevată pentru viabilitatea și actualitatea pe care o prezintă și astăzi dreptul roman – care continuă să contribuie decisiv la formarea

elitelor juridice de care orice societate democratică are nevoie stringentă –, susținere venită din partea unui slujitor rafinat și constant al acestuia. Iată, de ce, vă rog să primiți respectuoasele mele mulțumiri.

***Cristinel Ioan Murzea:*** *Eu vă mulțumesc pentru ocazia pe care mi-ați oferit-o de a dialoga pe tema tradiției și actualității dreptului roman.*

<sup>[1]</sup> Cf. C. Murzea, *Drept roman*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 3.

<sup>[2]</sup> Cf. C. Murzea, S.D. Șchiopu, A. Bianov, *Cristomație de texte juridice latine*, Ed. Romprint, Brașov, 2006, p. 7.

<sup>[3]</sup> N. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Actami, București, 1996, p. 7.

<sup>[4]</sup> Cf. C. Murzea, S.D. Șchiopu, A. Bianov, *op. cit.*, p. 7.

<sup>[5]</sup> *Ibidem*.

<sup>[6]</sup> S.G. Longinescu, *Elemente de drept roman*, vol. II, București, Tipografia, Curierul Judiciar, 1927, p. 165.

<sup>[7]</sup> Cf. N. Popa, *op. cit.*, p. 77.

<sup>[8]</sup> E. Molcuț, *Drept roman*, Ed. „Șansa” SRL, București, 1999, p. 5.

<sup>[9]</sup> Cf. The. Sâmbrian, *Instituții de drept roman*, Ed. Sitech, Craiova, 2004, p. 27.

<sup>[10]</sup> *Ibidem*, p. 15.

<sup>[11]</sup> Cf. C. Murzea, S.D. Șchiopu, A. Bianov, *op. cit.*, p. 10.

<sup>[12]</sup> C. Murzea, *op. cit.*, p. 9.

<sup>[13]</sup> C. Tomulescu, *Manual de drept privat roman*, Tipografia Învățământului, București, 1956, p. 6.

<sup>[14]</sup> S.G. Longinescu, *op. cit.*, p. 162.

<sup>[15]</sup> C. Tomulescu, *op. cit.*, p. 7.

<sup>[16]</sup> I.C. Cătuneanu, *Curs elementar de drept roman*, Ed. Cartea Românească, București, 1922, p. V.

<sup>[17]</sup> T. Sâmbrian, *op. cit.*, p. 16.